

TÜRKÇENİN SESLETİMİNİN
YABANCILARA ÖĞRETİMİ ÜZERİNE NOTLAR
NOTES ON THE TEACHING TURKISH LANGUAGE
PRONUNCIATION TO FOREIGNERS

GÖNÜL ERDEM NAS

Dr. Öğr. Ü. Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü.
Asst. Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Letters, Department of Linguistic
gonulerdem2002@yahoo.com

 <https://orcid.org/0000-0001-8100-3884>

Atıf / Citation

Erdem Nas, G 2020. "Türkçenin Sesletiminin Yabancılara Öğretimi Üzerine Notlar". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 67, (Ocak-January 2020), 703-714

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 09.08.2019
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 03.09.2019
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.01.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4248>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-67, Ocak - January 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

TÜRKÇENİN SESLETİMİNİN
YABANCILARA ÖĞRETİMİ ÜZERİNE NOTLAR
NOTES ON THE TEACHING TURKISH LANGUAGE
PRONUNCIATION TO FOREIGNERS

GÖNÜL ERDEM NAS

Öz

Yabancılara Türkçe öğretimi her geçen gün daha sistemli biçimde yol alan ve gelişimi süreklilik arz eden bir disiplindir. Her öğretim bölgesine özgü dil öğretim politikalarının geliştirilmesi daha sağlam ve donanımlı ilerlemenin önünü açacaktır. Çalışma çok yönlü olan bu sistemin sadece sesletim öğretimini kapsamaktadır. Öğrencinin hedef dile hâkimiyetinin en belirgin göstergesi sosyal alandaki konuşma becerisidir. Yabancılara Türkçe öğretimi bir bütün olarak ele alınmalıdır ve her bir beceri ayrıntılı bir biçimde incelenmelidir. Her dil gibi Türkçenin de kendine özgü diğer dillerde bulunmayan sesbirimleri bulunmaktadır. Bu sesbirimlerin doğru seslendirilmeyişi öğrencinin konuşma esnasında yapabileceği hatalardan ötürü özgüven kaybı yaşamasına yol açacaktır. Yanlış sesletimle ortaya çıkan asıl sorun, doğru seslendirilmemiş her birim veya seslem sözcüğünün bağlamından uzaklaşması ve karşıdaki anadil konuşurunun veya başka bir konuşurun anlamasının zorlaşmasıdır. Bu da karşılıklı iletişimi zorlaştırmaktadır. Ana dilinde olmayan bir sesin hedef dilde olması konuşur için kendi ana dilindeki en yakın sesi yerine koyma dürtüsüyle farklı bir sesletimin önünü açmaktadır. Çalışmada Türkçeye özgü sesbirimlerin bazı dillerdeki yansımaları ve bu sesbirimlerin doğru öğretimi için bazı teknik bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sesletim, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Sesbirim, Sesletim Sorunları.

Abstract

Teaching Turkish to foreigners is a disciplinary and a systematic continuity that develops day by day. The development of language teaching policies specific to each teaching region will improve the way for more effective and well equipped progress. The study covers only the teaching of pronunciation in this multidirectional system. The most obvious indicator of a student's command of the target language is the ability of speaking at the social environment. Teaching Turkish to foreigners should not be considered as a whole and each skill should be examined particularly. Just like any language, Turkish has phonemes that are not found in other languages. Failure to perform the sephonemes correctly will result in a loss of self-confidence due to errors that the learner may make during speech. The main problem within correct pronunciation is that the word of a unit or a phoneme that is not correctly pronounced will increase the distance from the context and it is difficult for the native speaker or other speaker to understand speech. This makes reciprocal communication difficult. The fact that a non-native language vocal is in the target language causes the way for a different pronunciation in the speech to substitute the nearest vocal in the native language for the speaker. In this study, reflections of phonemes specific to Turkish in other languages and some technical information are provided for proper teaching.

Key Words: Pronunciation, Teaching Turkish to Foreigners, Phoneme, Pronunciation Problems.

Structured Abstract

Language acquisition is the development of processes such as speaking, writing, listening and reading. The most important of these is the ability to speak, which is proof of the acquisition of a language. The correct pronunciation of the sounds of the learner is the first contact with the main speakers of the target language. The acquisition of sounds is very important both for the native speaker and for the target language learner. Each unit or phrase that is not spoken correctly and meaningfully distinguishes the word or words from its context. The pronunciation is not only composed of parts. The prosodic units of language are integral parts of the pronunciation. With the help of these superficial elements such as stress, tone, melody, intonation, stops and the voice makes up a whole in conveying the shape formed in the mind in the most accurate way. To illustrate the content of this study, each child born with the knowledge that tone and emphasis can be used as a meaning-distinguishing strategy. More precisely, in each child's mind, there is a part, a software, which corresponds to the fact that a syllable in words can be used to encode a piece of information on the semantic structure of reading a higher pressure breath than the others and using physical equipment such as interchangeable pitches. A baby, who acquires the language of the society in which it was born, needs to learn a few possibilities of stress and tone. For example, if the emphasis is on the last syllable as a general rule in two-syllable words, this provides a direct contrast between the first syllable and the second one.

The subject of the study is the teaching pronunciation of vowels, which are the most important elements at the level of syllable formation and pronunciation. The number of vowels varies in each language. There are eight vowels in Turkish language. The vowels are formed by removing the breath coming from the lungs in an unhindered or friction manner. It is seen that the vowel formation of the general rules among the world languages is discussed under four main headings on the basis of International Phonetic Alphabet (IPA) (2016):

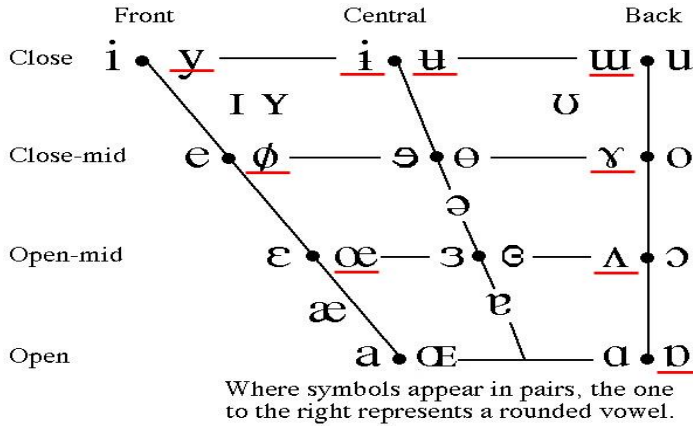
1. Vowles (narrow, wide) in terms of chin (mouth) opening,
2. Vowels (flat, round) according to the condition of the lips,
3. Vowels according to the state of tongue (movement, parts)
4. They are classified as vowels (high and low) in terms of the height of the tongue.

The English phonologist D. Jones, who studied on articulation patterns in pronunciation of vowels, shows the formation points of vowels in the cardinal vowel system, which he has derived from the four basic reference points in articulation.

In this system, which is based on the cardinal vowels of English, the point of interest in other languages is the determination of reference points in articulation. These reference points, which are formed on the basis of the horizontal and vertical movements of the tongue, are the reference points used to convert the front and back articulation points from the vowel of one vowel to the vowel of another vowel. In this vowel system, vowels are classified as primary and secondary. Secondary vowels are formed on the basis of the vowel of the primary vowels, according to the movement of tongue or lips. substantially; primary vowels are produced and secondary vowels can be formed in this way. Thus, vowels in other spoken languages can also be produced with these unchanging reference points. Jones (1956) claim that, learning the cardinal vowels and other vowels developed around these vowels is possible by a good pronunciation often with the practice and ear training. This system, created by Jones, is a set of standard reference points that are designated as a means to accurately identify vowels of languages. The cardinal vowels system is formed by articulation and sensational entries. For the vertical position of the language, the following positions are determined:

- a) the highest position where the tongue can be released without producing audible friction with the ear
- b) lowest position at which the tongue can decrease,
- c) positions, intermittent and parts equally divided.

Using the front of the tongue, four basic vowels are produced without rolling the lips. The symbols of these four main vowels are from high to low:

The fact that languages differ from each other with their various features makes the mother language features play a very effective and decisive role in the target language learning. Although the primary goal in foreign language teaching is to acquire basic language skills, speaking is the most needed skill for daily use. Communication in the target language is first possible through the ability to speak, which gives the learner self-confidence in acquiring that language. The formation of this is possible with the correct vocalization of the phonemes in the target language. The phonemes of / ç /, / ğ /, / ı /, / ö /, / ş /, / ü / are the most difficult in the teaching of Turkish as a foreign language. When the Turkish language is the target language of the Slavic language Bosnian speakers, the pre-language / l / voice, especially / o / round vowels are used in a systematic way / ö / which were identified during our research. Although there is a sound close to the front tongue / l / consonant point in its alphabet, the words "gol, rol and sol" are pronounced as "göl, röl and söl" by all learners of A1-C1 level and necessitates a detailed evaluation of pronunciation teaching.

In teaching target language, voices should be made continuously with abundant repetition and correct pronunciation. This can only be achieved by the instructors with the correct pronunciation, providing the learners a hearing habit by repeating these sounds and phonemes. Using D. Jones' technique is particularly successful in teaching vowels. Accordingly, it is useful to teach the secondary vowels on the basis of references at the vocal point of the primary vowels, after the sounds have been acquired with a very good teaching of the pronunciation points of the primary vowels of the target language. In other words, a language learner with / i / voice in his / her native language but not / ü / voice must have a movement point / i / voice in the target language he / she tries to learn in order to be able to pronounce / ü / voice easily. The teaching of consonants is also possible with a frequent of hearing practice. Sufficient reading of text and poetry will be effective in this sense. Teaching Turkish to foreigners is faster and more effective with the course materials specific to each region. Text selection during the teaching of Turkish as the target language is formed with the texts consisting of phonemes in the native language at A1 level; Towards A2, the phonemes in the target language must be given in the texts with the support of auditory material. Reading texts should be applied on the basis of the teaching suggestions of phonemes above. At the B1 level, which is thought to have achieved the necessary auditory saturation, all the sounds of the target language should be finished in proper pronunciation.

Giriş

İnsan dili, dilin her bileşenine ait doğuştan getirilen evrensel ilkeler ve bunların yerel değiştirgenlerinden oluşan bir dizgedir. Bu ön kabulü yaptığımızda dil edinimi çocuğun doğuştan getirdiği evrensel ilkelerin değiştirgenlerinin ayarlanmasından ibarettir. İkinci dil edinimi olarak tanımlanan süreç ise teknik, psikolojik ve sosyal açılardan ek zorluklar içermektedir. Teknik olarak, 12-16 yaş civarından sonra değiştirgenlerin artık ayarlanmadığı, çok daha yavaş ilerleyen ‘gelişimsel öğrenme’ sürecine tabi olduğu görülmektedir (Flegevd 1999). Ayrıca birey artık hata yapmaktan korktuğu için psikolojik bariyerlerini aktif etmektedir, bu da pratik yapmasını engellemektedir. Son olarak da öğrencinin ikinci dilin konuşulduğu ortamda geçirdiği süre kısıtlı olabilmektedir. Öğrenci mümkün olduğu kadar çok duyu organıyla algılamayı ve çözümlenmiş yani anlamsal karşıtlıkları açıkça kendisine sunulan verilerle en hızlı öğrenmeyi gerçekleştirir. Bağlamdan çıkarım yapmak süreci yavaşlatır.

Dil edinimi konuşma, yazma, dinleme ve okuma gibi süreçlerin gelişimiyle oluşmaktadır. Bunların içerisinde en önemlisi bir dilin edinildiğinin de kanıtı olan konuşma becerisidir. Saussure, dil ve yazının birbirinden ayrı iki gösterge dizgesi olduğunu ve yazının varlık nedeninin ise dili göstermek olduğunu belirtmektedir (1976:45). Konuşma birtakım zihinsel ve fiziksel becerilerin birlikteliği ile oluşmaktadır. Ön hazırlığı ve sonucunda çıkan anlamlı birlikteliklerin işitilmesiyle oluşan bu becerinin; günlük konuşma, anlatım konuşması, konferans konuşması ve okuma konuşması gibi farklı biçimleri bulunmaktadır (Ergenç, 2002:17). Bu biçimler içerisinde Türkçenin öğretiminde öncelikli günlük konuşma yer almaktadır. Öğrencinin sesleri doğru sesletimi, hedef dilin ana konuşurlarıyla kurabileceği ilk temastır. Seslerin edinimi hem anadilinin konuşuru için hem de yabancılara öğretimdeki hedef dil öğrenimi için oldukça önemlidir. Doğru ve anlamlı sesletilmemiş her bir birim ya da seslem sözcük ya da sözcükleri bağlamından ayırabilmektedir. Bu sesletim sadece parçalar çerçevesinde oluşmamaktadır. Dilin parçalarüstü birimleri de sesletimin ayrılmaz parçasıdır. Vurgu, ton, ezgi, kavşak, durak gibi parçalarüstü bu unsurların yardımıyla sesletim zihinde oluşan şeklin en doğru şekilde iletilmesinde bir bütün oluşturmaktadır. Bu çalışmanın içeriğiyle örnekleyecek olursak her çocuk tonun ve vurgunun anlam ayırt edici birer strateji olarak kullanılabilmesiyle ilgili bilgisiyle doğar. Daha açık ifade etmek gerekirse her çocuğun zihninde sözcüklerdeki bir hecenin diğerlerine göre daha yüksek basınçlı nefesle okumanın ve heceler arası ses perdesi değişimleri gibi fiziksel donanımları kullanmanın anlamsal yapı üzerindeki bir bilgi parçacığını kodlamak için kullanılabilmesine karşılık gelen bir bölge, bir yazılım bulunur. Doğduğu toplumun dilini edinen bir bebeğin yapması gereken vurgu ve tona ait birkaç olasılığı yani değiştirgeni öğrenmektir. Örneğin, vurgu iki heceli sözcüklerde genel kural olarak son hecedeyse bu durum birinci heceyle ikinci hece arasında doğrudan bir karşıtlık kurulmasını sağlar. Bu ikili karşıtlık anlambilimsel bileşende seçilecek herhangi bir ikili karşıtlığı kodlamak için kullanılabilir. ORdu ve orDU arasındaki fark buna bir örnektir. Bilindiği üzere vurgu, ton, ezgi, kavşak gibi parçalarüstü anlam ayırt edici özellikler kullanım sıklığından bağımsız olarak bütün insan dillerinde mevcuttur.

Yukarıda vurgu ile ilgili verilen örnekten hareketle özellikle vurgu, Türkçede ayırıcı bir birimdir. Anadili konuşurları, konuştukları dilin edinimi esnasında doğal olarak parçalarüstü birimlerin de edinimini sağlamış olurlar. Bu kolaylık hedef dil için bu kadar

kolay olmamaktadır. Bunu eş zamanlı edinmek her zaman mümkün olmayacağı sebebiyle öğretimde öncelik seslerin edinimiyle başlayabilmektedir. Çalışma, Türkiye Türkçesindeki seslerin hedef dil olarak yabancılara öğretimini içermektedir. Başka bir çalışma konusu olacak derinlikte olan parçalarüstü birimlerin öğretimini kapsamamaktadır. Çalışmada sesler, ünlü ve ünsüz olarak ele alınacak ve seslerin öğretimi konusunda kimi öneriler ortaya konulacaktır.

Türkiye Türkçesindeki Sesler

1. Ünlüler

Ünlüler, oluşumları esnasında akciğerlerden gelen soluğun engelsiz ya da sürtünmesiz bir biçimde dışarıya çıkarılmasıyla oluşmaktadır. Dünya dillerindeki genel kurallarda ünlü oluşumunun Uluslararası Fonetik Alfabe (IPA) (2016) temelinde dört ana başlıkta ele alındığı görülmektedir: 1. çene (ağız) açıklığı bakımından ünlüler (dar, geniş), 2. dudakların aldığı duruma göre ünlüler (düz, yuvarlak), 3. dilin (devinimi, bölümleri) durumuna göre ünlüler (arkadil, ortadil, öndil), 4. dilin yüksekliği bakımından ünlüler (yüksek ve alçak).

Bu sınıflandırma dünyadaki tüm dillerdeki ünlülerin tamamını kapsamayabilir. Fransızcada yalnızca düz, yuvarlak, arkadil ve öndil ünlüleri bulunurken, İsveççe de öndil ünlüleri, uzunluk-kısalık bakımından düz ve yuvarlak ünlüler olarak, arkadil ünlüleri ise sadece uzunluk-kısalık bakımından sınıflandırılmaktadır (Ergenç ve Uzun 2017:74).

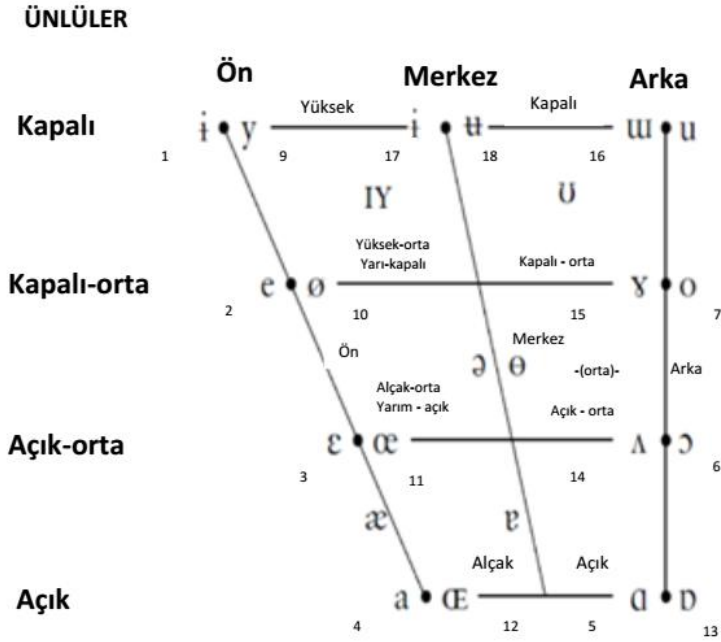
Ünlülerin genel sınıflandırmasının dünyadaki tüm diller için ortak olmadığı bilgisiyle birlikte her dildeki ünlü sayısının da birbirinden oldukça farklılık gösterdiği bir gerçekliktir. Örneğin; Fransızcada 15, Çince 6, İspanyolcada 5, İtalyancada 7, Farsçada 6, Almandada 15 ünlü bulunmaktadır (Ternes 1987: 95-163).

İngiliz Sesbilgisi Okulu'ndan Daniel Jones (1956) tarafından oluşturulan İngilizcede ünlülerinin bir sistem hâlinde gösterildiği Kardinal (Ana) Ünlü Sistemi (Cardinal Vowels System), bir dilin en önemli ahenk ve seslem unsuru olan ünlüleri belli başlıklarda değerlendirmektedir. Bu görüşe göre ünlüler temelde dört referans noktasından oluşmaktadır. Bu referans noktaları ise eklemenin sınırlılığı/aşırılığı açısından, dilin pozisyonu (daralması) ve dilin alçalıp yükselmesi ile ilişkilendirilmektedir.

Jones tarafından oluşturulan bu sistem, dillerin ünlülerini hatasız şekilde tanımlamak için bir araç olarak belirlenen standart referans noktaları setidir. Kardinal ünlüler sistemi artikülasyonla (eklemlenme) ilgili ve duyusal girdilerle oluşturulur. Dilin dikey konumu için şu konumları belirlenmiştir:

- a) kulakla duyulabilir sürtünme üretmeden dilin çıkabileceği en yüksek konum
- b) dilin inebildiği en alçak konum
- c) arada kalan ve bölgesi eşit olarak ikiye bölünen konumlardır.

Dilin ön kısmı kullanılarak dudaklar yuvarlanmadan dört temel ünlü üretilir. Bu dört temel ünlünün sembolleri yüksekten alçağa şöyledir: [i], [e], [ɛ] ve [a]. Dilin arka kısmıyla yapılan dört temel ünlü daha tanımlanmaktadır. Bunların da alçaktan yükseğe sembolleri şöyledir. [ɑ], [ɔ], [o] ve [u]. Son üç ünlü, dudağın yuvarlatılmasını gerektirir. Ayrıca bu temel değerlerin her biri sırasıyla 1'den 8'e kadar numaralandırılmıştır.

Şekil 1: Kardinal Ünlü Sistemi

Dudağın konumu tersine çevrilerek ikinci bir ünlü kümesi üretilebilir. Ön ünlülerde dudakların yuvarlanmasıyla (yukarıdan aşağıya) şu ünlüler oluşur: [y],[ø], [œ] ve [ɛ]. [ɔ] 5 numaranın yuvarlak halidir. [ʌ], [ɤ] ve [u] ise 6, 7 ve 8'in düz halleridir. İkinci kümenin sayısal kodları 9-16 arasındır. İki ek ünlü dilin ortasının ulaşabileceği en üst noktayı gösterir. Bunlardan [ɨ] düz ünlüyü, [u] ise yuvarlak ünlüyü gösterir. Sayıları da 17 ve 18'dir. Sistemin tamamı ünlü diyagramı veya ünlü dörtgeni olarak bilinen ve dil hareketlerinin yaklaşık açısını ve yönünü göstermeyi amaçlayan şekilde gösterilir. Çizgiler merkezdeki ünlülerin çıkarıldığı bölgeyi işaretlemek için kullanılır. Ancak belirtilmelidir ki temel ünlüler, gerçek sesler değildir. Bunlar değişmeyen referans noktalarıdır (kayıtları bulunmaktadır) ve alışkanlıkla öğrenilmeleri gerekir. Öğrenildikleri zaman fonetikçiler, herhangi bir dilin ünlülerinin konumlarını tespit edebilir, farklı dillerin veya lehçelerin ünlülerini karşılaştırabilirler. Ancak bu şekilde ünlülerin, temel ünlülerin bölgelerinin içinde sesletildiğinden emin olunabilir. Diyakritik işaretler de ünlü konumlarını daha net belirlemek için kullanılır. Örneğin; bir ünlünün altındaki artı işareti artikülasyonun temel ünlü değerinden daha ileride olduğunu gösterir. Eksi işareti ise daha geride olduğunu gösterir. Ünlüler için başka sistemler önerilmiş olsa da Jones'un sistemi en yaygın olarak kullanılmaktadır (Crystal 2008:67).

Söz konusu ünlü sisteminde ünlüler birincil (primary) ve ikincil (secondary) olarak sınıflandırılmaktadır. İkincil ünlüler, birincil ünlülerin sesletimi esas alınarak dilin veya dudakların alacağı şekilde oluşturulmaktadır. Esas olan; birincil ünlülerin üretimidir ve ikincil

ünlüler de bu yolla oluşturulabilir. Böylelikle konuşulan diğer dillerdeki ünlüler de değişmeyen bu referans noktalarıyla üretilebilir. Jones (1956), kardinal ünlüler ve bu ünlüler etrafında gelişen diğer ünlülerin söyleyişinin öğrenilip benimsenmesinin ancak iyi bir sesletim, sıklıkla yapılan pratikler ve kulak eğitimiyle mümkün olabileceği görüşündedir.

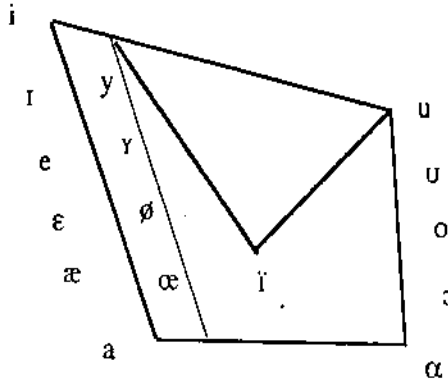
Sesletim ancak bir seslem düzeneğinde ya da dizgesinde oluşabilmektedir. Seslemler ise ünlüler ile oluşmaktadır. Bu sebeple anlamlı bir sesletim önce ünlüler ile başlamaktadır. Türkçe ünlü bakımından oldukça zengin bir dildir. En belirgin özelliği ise bu ünlülerin birbiriyle olan uyumudur. Ünlü uyumu, Altay dillerinin ve kimi Ural dillerinin tipik bir ses özelliğidir (Aksan, 1978:11). Türkçenin ses bakımından bir başka özelliği ise sözcüğün önsesinde birden fazla ünsüzün bulunmamasıdır. Türkçe önseste ünsüz yığılmasına izin vermez (Ergenç 2002:19).

Türkçedeki ünlü sayısı alfabede 8 olarak belirtilse de seslemlerde yan yana geldikleri diğer seslerle birlikte kullanımlarındaki farklılaşmaya bağlı olarak sayıca değişebilmektedir. Coşkun, bu sayıyı 9'u uzun olmakla birlikte 21 birincil ve ikincil ünlü olarak belirtir (2010:42). Ergenç ve Uzun başka seslerle oluşturdukları ses çevreleri de göz önünde bulundurulduğunda değişkeleriyle birlikte 16 ünlüden bahsederler (2017:83). Banguoğlu, daha çok Anadolu ağzlarında kullanılmakla birlikte standart dilde de çok sık kullanımından ötürü kapalı /e/ (ê/ê) ünlüsünü de katarak 9 ünlü (1959: 35), Aksan ise /a/, /ı/, /o/, /u/, /e/, /i/, /ö/, /ü/ olmak üzere temel 8 ünlü olduğunu belirtir (Aksan, 1978: 14).

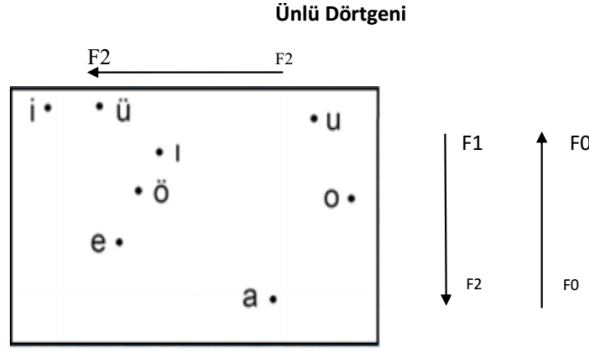
Ünlüler kullanıldıkları yerlere göre ses değeri kazanmaktadır. Laboratuvarında alınan ses kayıtları ve bu anlamda aynı yöntemler kullanılarak elde edilen veriler de bunu doğrular niteliktedir. Öyle ki; /ğ/, /y/ ve /h/ gibi ünsüzlerin yanında kullanılan sesler farklı karakterlere bürünürler. /ğ/ önündeki ünlüyü uzatabildiği gibi /y/ ve /h/ ölçümlerde yarı ünlü bir nitelik göstererek birlikte kullanıldıkları ünlülerin sesletimlerini etkilemektedir.

Türkçedeki ünlüler belirlenen genel ölçütlere göre;

1. Ağızın (çenenin) açıklığı bakımından (geniş: a, e, o, ö ve dar: ı, i, u, ü),
2. Dudakların aldığı şekil bakımından (düz: a, e, ı, i ve yuvarlak: o, ö, u, ü),
3. Dilin durumuna göre (arka: a, o, u; orta: ı ve ön: e, i, ö, ü) olarak sınıflandırılmaktadır. Türkçedeki ünlülerin dörtgeni ise şu şekillerdedir:

Şekil 2: Türkçenin Ünlü Dörtgeni (Ergenç, 2002:21)

Şekil 3: Türkçenin Ünlü Dörtgeni (Kılıç, 2003:3-18)

2. Ünsüzler

Ünsüzler, oluşumlarında akciğerden gelen soluşun diğer konuşma organlarında bir engelle karşılaşarak dışarıya titreme, sürtünme ya da patlamayla çıkmasıyla oluşmaktadır. IPA'da ünsüzler pulmoner ve pulmoner olmayan ünsüzler olarak ayrılmaktadır. Pulmoner olan ünsüzler çıkış yeri ve çıkış şekli bakımından iki şekilde sınıflandırılmıştır. Çıkış şekli bakımından; patlamalı, geniz (burun), sürtünmeli, yanal, çarpmalı, yan daralmalı, yanal sürtünmeli, yanal çarpmalı olarak ayrılmaktadır. Çıkış yerine göre ise ünsüzler IPA'da; çift dudak, diş-dudak, diş, diş yuvası (diş eti), art diş yuvası, üst damak, damak, art damak, küçük dil, boğaz ve gırtlak olarak şemalandırılmaktadır (2016).

Anadili konuşuru ortalama 5 yaşında diline ait tüm ünsüzleri kavrayıp söyleyebilecek duruma gelmektedir. Anadilinde duymadığı diğer sesleri ise karşılaşacağı diğer dillerden duyarak ve deneyimleyerek edinebilecektir. İletişim dünyası bu olanağı herkese sunarak farklı dillerdeki seslerin duyulmasını ve o dillerle ilgili bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır.

Türkiye Türkçesinin ünsüzleri sınıflandırılırken çeşitli başlıklarda değerlendirilmiştir. Banguoğlu, ünsüzlerin çıkışlarında; 1. ses yolunun kapanıp kapanmadığına, 2. ses dudaklarının ton verip vermediğine, 3. ses yolundaki boğumlanma noktasına, 4. seslerinin bolluğuna ve azlığına göre sınıflandırırken (1959: 43), Aksan, 1. çıkış biçimi (kapanma ünsüzleri-patlamalı-, kapanma sürtünme ünsüzleri, daralma ünsüzleri, burun ünsüzleri, yan ünsüzler, çarpmalı ünsüzler), 2. çıkış yeri (çift dudak, diş dudak, dişeti, dişeti damak, damak, yumuşak damak, gırtlak) olarak sınıflandırılmaktadır (1978:15).

Coşkun, ünsüzleri dört ana başlıkta inceler:

1. Ton bakımından ünsüzler (tonlu, tonsuz, karşılıklı, karşılıksız)
2. Boğumlanma yeri bakımından ünsüzler (dudak, diş, diş eti, diş eti ardı, ön damak, orta damak, art damak, küçük dil, yutak, gırtlak ve ses telleri, dil kökü, dil arkası, dil ortası, dil önü, dil ucu)
3. Ses yolu bakımından ünsüzler (kapantılı ses yolunda oluşan ünsüzler, açık ses yolunda oluşan ünsüzler, dar ses yolunda oluşan ünsüzler, geniş ses yolunda oluşan ünsüzler), 4. hava yolu bakımından ünsüzler (ağız ve burun ünsüzleri) (2010:64-78).

Ergenç ise üç başlıkta değerlendirir: 1. çıkış biçimine göre (patlamalı, sürtünücü, genizsil, çarpmalı, yan daralma ünsüzleri), 2. çıkış yerine göre (çift dudak, dudak-diş, dilucu-

dişardı, dilucu-dişeti, dil-öndamak, dilucu-öndamak, dil-artdamak, gırtlak), 3. ses tellerinin titreşimine göre (ötümlü, ötümsüz) (2002:22).

Türkçenin ünsüzleri genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir (Ergenç ve Uzun, 2017:133):

Patlamalı	b, d, g, p, t, k
Sürtünücü	c, ç, f, h, j, s, ş, v, y, z
Genizsil	m, n
Çarpmalı	r
Yan daralma	l
Çift dudak	b, p, m
Dudak-diş	f, v
Dilucu-dişardı	d, t
Dilucu-dişeti	n, r, s, z
Dil- öndamak	c, ç, j, ş, y
Dilucu-öndamak	l
Dil- artdamak	k, g
Gırtlak	h
Ötümlü	b, c, d, g, j, l, m, n, r, v, y, z
Ötümsüz	ç, f, h, k, p, s, ş, t

Şekil 4: Türkçenin Ünsüzleri

Hedef Dil Olarak Türkçenin Seslerinin Sesletimi

Dillerin çeşitli özellikleri ile birbirlerinden farklılık gösteriyor olması, ana dil özelliklerinin hedef dil öğrenimi üzerinde oldukça etkili ve belirleyici bir rol oynamasına neden olur. Yabancı dil öğrenimi süresince ana dilden bağımsız bir öğrenim gerçekleştirilememesi daha önceden edinilmiş olan ön bilgilerin öğrenmeyi olumlu ya da olumsuz açıdan etkilemesi ile ilişkilidir (Öksüz 2014: 843). Bu durum hedef dil öğrenimi esnasında ana dilin etkisinin olumlu ya da olumsuz olarak aktarımına yol açmaktadır. Yabancı dil öğretiminde öncelikli hedef temel dil becerilerinin kazandırılması olsa da konuşma becerisi, günlük hayatta kullanım için en çok ihtiyaç duyulan beceridir. Hedef dilde iletişim ilk olarak konuşma becerisiyle mümkün olmakta bu da öğrenen bireye o dili edinim konusunda özgüven sağlamaktadır. Bunun oluşabilmesi hedef dildeki sesbirimlerin doğru seslendirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu dil becerilerinden anlatma becerisinin temel bir ögesi olan konuşma becerisi ve sesbilimsel yeterlilik AOBM’de aşağıdaki bilgi ve becerileri kapsamaktadır:

- Dilin sesbirimleri ve bu sesbirimlerin belirli bağlamlarda kullanılması (sesbirimsel değişke)
- Sesbirimleri birbirinden ayırt eden sesbilgisel özellikler
- Sözcüklerin sesbilgisel oluşumu
- Cümle sesbilgisi
- Sesbilgisel indirgeme

Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni’nde dil yeterlilik düzeylerine göre konuşma becerisindeki telâffuz ve tonlama hâkimiyeti yeterlilikleri şu şekilde belirtilmiştir (Diller için AOBM, 2013: 119).

Telaffuz ve Tonlama Hâkimiyeti	
C2	C1'deki gibidir.
C1	Anlam farklılıklarını ifade edebilecek kadar çeşitli tonlama ve vurgulama söz konusudur.
B2	Anlaşılır, doğal bir telaffuz ve tonlamaya sahiptir.
B1	Yabancı bir aksan belirgin olsa da ve bir şey yanlış telaffuz edilse de söyleyişi iyi anlaşılır.
A2	Fark edilen yabancı aksana rağmen, genelde anlaşılan bir telaffuza sahiptir ama zaman zaman söylenenin tekrarı rica edilebilir.
A1	Kendisiyle konuşulan ana dili konuşurları, karşısındakinin konuştuğu dil ailesine mensup olan yabancılarla konuşmaya alışıkça çok kısıtlı, ezberlenmiş sözcük ve deyimlerden oluşan bir dağarcığı telaffuz ettiğinde biraz çaba göstererek söylediklerini anlayabilirler.

Sekil 5: Telâffuz ve Tonlama Hâkimiyeti

Her dilin kendine özgü bir ses sistemi mevcut olmakla birlikte tüm dünya dillerinde ortak sesler ile beraber farklı sesbirimler de bulunmaktadır. Bazen hedef dilde ana dildeki sesin karşılığı bulunmazken bazen de ortak sesler farklı şekillerle simgeleştirilebilmektedir. Türkçedeki /y/ sesinin /j/ ile gösterilmesi gibi. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde /ç/, /ğ/, /h/, /ö/, /ş/, /ü/ seslerinin öğretimi en zor olan sesbirimler olduğu bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılarca dile getirilmektedir (Şengül 2014:331).

Bu hususa örnek teşkil etmesi adına; Slavik bir dil olan Boşnakçanın konuşurlarında Türkçe hedef dil olduğu zaman ön dil /l/ sesinin özellikle /o/ yuvarlak ünlüsü ile birlikte kullanımında sistemli bir biçimde /ö/ ile seslendirdikleri araştırmalarımız esnasında tespit edilmiştir. Alfabesinde ön dil /l/ ünsüzüne boğumlanma noktası bakımından oldukça yakın bir ses bulunmasına rağmen “gol, rol ve sol” gibi sözcükler A1-C1 düzey tüm öğrenciler tarafından “göl, röl ve söl” olarak seslendirilmesi sesletim öğretiminin ayrıntılı biçimde değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Hedef dil- anadilin Boşnakça-Türkçe olduğu durumlar için de örnekler bulunmaktadır. Ana dili Türkçe, hedef dili Boşnakça olan bir konuşur için ise /č/ve /ć/ seslerinin Türkçe sesletiminde sorunlu olduğu ortaya tespit edilmiştir. Boğumlanma noktaları farklı olan bu sesler Türkçe konuşurlar için /ç/ sesiyle işitilip karşılansa da aynı olmamaktadır. Örneğin *čār* ‘cazibe, büyü’ ile *ćār* ‘kâr’ anadili Türkçe olanlar için /ç/ ile seslendirilmektedir.

Anadili Arapça olanlar için de bu duruma benzer örnekler verilebilir. Türkçe /c/ sesinin /g/ veya /j/ ile karşılandığı bilinmektedir. Bu durum, hedef dile maruz kalma ölçütüyle azalıp yerleşerek /g/ hâlini almaktadır. Aynı dil üzerinden başka bir örnek de /p/’nin /b/ ile karşılanması durumudur. Mısır’da Türkçe öğretimi yapan Türkologların ortak belirttiği sesletim sorunu, öğrencinin daha önce öğrendiği dilde (İngilizce gibi) /p/ sesi işitimi ve alışkanlığı olduğu, aksi durumda ilk kez Türkçe öğreniminde bu sesle karşılaştığında bireyin daima /b/’yi seslendirmeyi tercih ettiği yönündedir (bark<park gibi). Arapça konuşurlar için ünlüsü bol olan Türkçenin ünlü sistemini algılayıp seslendirmek de güçtür. 8 temel ünlüye sahip Türkçenin karşısında bu ünlüleri karşılamak için Arap alfabesinde üç ünlü bulunması /و/, /ى/, /ا/ ünlüler bakımından da sesletim sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu örnekler tüm diller için çoğaltılarak genişletilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma, alanda çalışan birçok öğretici ve öğrencinin deneyimleri sonucu sesletim sorunun dil öğretiminde ilk ve en önemli engel olduğu görüşüne bulgulardan hareketle ilgili çözüm yollarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkçenin “Söyleyiş Sözlüğü” bulunmaktadır ama doğru bir sesletim içeren sesli bir sözlük henüz oluşturulmamıştır. Sonuç olarak sesletim tüm dillerin öğrenimi ve öğretiminde dikkatlice ele alınıp değerlendirilmesi gereken bir disiplindir. Bu sebeple çalışma için bu soruna getirilecek öneriler şu şekildedir:

1. Hedef dil öğretiminde sesler bol tekrar ve doğru sesletimle sürekli hâle getirilmelidir. Bunu sağlayabilmek ancak doğru sesletime sahip öğreticilerin, öğrencilere bu ses ve sesbirimleri tekrarlayarak bir işitme alışkanlığı sağlamasıyla mümkündür.

2. Özellikle ünlülerin öğretiminde D. Jones’un tekniğinin kullanımı oldukça başarılıdır. Buna göre sesler hedef dilin birincil ünlülerinin boğumlanma noktalarının çok iyi bir biçimde öğretilmesinden sonra ikincil ünlüleri, birincil ünlülerin sesletim noktasındaki referanslar esasında öğretmek yararlı olacaktır. Şöyle ki anadilinde /i/ sesi olan fakat /ü/ sesi olmayan bir dil öğrencisinin öğrenmeye çalıştığı hedef dilde /ü/ sesini kolay sesletebilmesi için hareket noktasının /i/ sesi olması gerekir, /i/ sesinin dudakları yuvarlaklaştırarak /ü/ sesine dönüşmesi bu sesin ediniminde kolaylık sağlayacaktır.

3. Ünsüzlerin öğretimi ise yine işitme pratiğinin sıklığı ile mümkündür. Yeterli ölçüde metin ve şiir okuma bu anlamda etkili olacaktır.

4. Yabancılara Türkçe öğretimi her bölgeye özgü ders materyalleri ile daha etkili ve hızlı olmaktadır. Yukarıda birkaç örnekte bahsedilen durumlardan hareketle örneğin hedef dil olarak Türkçe öğretimi esnasında metin seçimleri A1 düzeyinde daha çok ana dildeki sesbirimlerden oluşan metinlerle oluşturulurken; A2 düzeyine doğru hedef dildeki sesbirimler metinlerde mutlaka işitsel materyal desteğiyle verilmelidir. Okuma metinleri, öncelikle sesbirimlerin yukarıdaki öğretim önerileri esas alınarak uygulanmalıdır. Gerekli işitsel doygunluk sağlandığı düşünülen B1 düzeyinde artık hedef dilin tüm sesleri doğru sesletilmeyle sonuçlanmalıdır.

5. İletişim çağı seslerin işitilip kodlanmasını hem görsel hem işitsel verilerle sağlamakta böylelikle dil edinimindeki uzun süreleri kısaltmaktadır. Söz konusu bu sürenin kısılmasına katkı sağlamak için ses alıştırmalarına herkesin kolaylıkla ulaşabileceği anlaşılır bir arayüz ile hem görerek hem de işiterek hedef dil olarak öğretimde Türkçenin sesletiminin doğru telâffuzu sağlanmalıdır. Türkçenin sesbilimsel yapısının betimlenmesine katkıda bulunmak ve bu betimlemelerin teorik konularda olduğu kadar yabancı dil öğretiminde de anlaşılır girdi hipotezi çerçevesinde kullanılması için bir model oluşturulmalıdır. Ses eğitimi almış kişilerce laboratuvar ortamında doğru bir sesletimle seslendirilen sözcükler, ses analiz programlarında uzmanlarca değerlendirilip görüntüleriyle (spektrogram) birlikte uygun bir arayüzle ulaşılabilir kılınmalıdır. Böylelikle öğrenci veya o dil ile ilgili araştırma yapacak bir araştırmacı söyleyişi merak edilen sözcüğe bu arayüz ile ulaşarak sesletimi tekrar tekrar dinleyebilecektir. Böylelikle hem anadil konuşurlarının telâffuz sorunlarının giderilmesinde hem de Türkçenin yabancılara öğretilmesinde bu veriler doğru sesletim için görsel ve işitsel veri sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan. (1978). *Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin. (1959). *Türk Grameri I. Bölüm Sesbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Cook V. - M. Newson. (1996). *Chomsky's Universal Grammar*. Cambridge MA: Blackwell.
- Coşkun, M. Volkan. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: IQ Yayınları.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). (www.coe.int).
- Crystal, David. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Australia: Blackwell Publishing.
- De Saussure, F. (1976). *Genel Dilbilim Dersleri I. (ter. Berke Vardar)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ergenç, İ ve Uzun, P. ,B. (2017). *Türkçenin Ses Dizgesi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ergenç, İclal. (2002). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Flege, J. E.-Munro, M. J.-MacKay, I. R. A. (1995). The Effect of Age of Second Language Learning On the Pro-Duction of English Consonants. *Speech Communication*. 16 (1), January, 1-26.
- Flege, J. E.-Grace H. Yeni-Komshian, Serena Liu. (1999). Age Constraints on Second-Language Acquisition. *Journal of Memory and Language*. 41(1), July, 78-104.
- Jones, D. (1956). *Cardinal Vowels*, Linguaphone Institute, London.
- Kılıç, M. Akif. (2003). Türkiye Türkçesindeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri, *Studies in TurkishLinguistics*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Ladefoged, P. 1967. Three areas of ExperimentalPhonetics. London, Oxford UniversityPress
- Öksüz, G. (2014). Rus dili öğretiminde karşılaşılan ana dil kaynaklı girişim hataları. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(6), 843-857.
- Şengül, K. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Alfabe Sorunu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(1), 325-339.
- Ternes, Elmar. (1987). *Einführung in die Phonologie*, Darmstadt.